

PALEOLITSKA SLIKA MAMUTA PRI IZVIRU KOLPE?

MITJA BRODAR

Inštitut za arheologijo SAZU, Ljubljana

Ko smo v letih 1971—1976 raziskovali Cigansko jamo v Željnah pri Kočevju, smo številne popoldneve izkoristili za terenske ogledе, razgovore z domačini in iskanje ter obisk jam, ki bi prišle v poštev za odkrivanje novih paleolitskih postaj. Rezultat teh prizadevanj je manj kot skromen. Le pri nekaterih jamah smo imeli razloge za poskusno izkopavanje, ki je žal vedno bilo brez uspeha. Večina obiskanih jam sploh ne pride v poštev za paleolitska raziskovanja.

Navedena dejavnost je bila možna le v tesnem stiku z domačini. V številnih razgovorih so ljudje, ko smo spraševali o jamah, vedno znova pripovedovali o neki čudovito lepi jami, ki ima tudi poslikane stene. Na vprašanje, kje je ta jama, ni nihče vedel odgovora. V podrobnostih smo mogli ugotoviti, da skoraj vsak pripoveduje nekoliko drugače. Verzij je veliko in brez pomena bi bilo, da bi vse navajali. O jami so tudi že pisali in v ilustracijo, kakšni so ti zapiski, navedem dva citata, ki smo ju zasledili. V *Biltenu Jamarske sekcije Planinskega društva Železničar* (št. 7, str. 18, Ljubljana 1969) je Iztok Trček napisal: *V letih pred prvo svetovno vojno je neznan zdravnik našel v bližini izvira Kolpe jamo, kjer je bil na steno narisana slon...*, in dalje: *Takoj po odkritju je najditelj poslal podatke kolegu v Zagreb, le-ta pa jih je objavil v neki reviji. Anton Ožbolt v svoji knjigi Dežela Petra Klepca (Ljubljana 1974, založba Borec) pravi na str. 544: Nedavno sem bral pismo akademskega slikarja Božidarja Jakca kočevskim jamarjem: vzpodbujaja jih k iskanju prečudovite podzemске jame, ki da se po arhivskih zatrjevanjih, najdenih v tujini, uvršča v sam vrh najlepših jam na svetu in ki poleg naravnih lepot hrani tudi velike umetnine, delo človeških rok, vklesane v kamen. V njej da so človeška bivališča in ostanki ognjišč. Da se ne bi take in podobne napačne informacije ponavljale in da ne bi fantazija preveč delovala, naj opišem, kaj je v resnici s to stvarjo.*

Leta 1937 je prof. Srečko Brodar raziskoval Ajdovsko jamo pri Krškem in srečal rudarskega inženirja Julija Šimečka, starega že čez sedemdeset let. V razgovoru, ki je ob izkopavanju Ajdovske jame gotovo tekell tudi o stari kameni dobi (paleolitiku), je ing. Šimeček povedal, da je pred leti pri izviri Kolpe odkril jamo, v kateri je slika mamuta. V času svojega odkritja je

služboval v Kočevju. Iz razgovora je bilo razvidno, da je bil v tistih krajih na službenem potovanju. Ker je bil podatek pomemben in da ne bi pozabil kakšno podrobnost pripovedovanja, ga je S. Brodar prosil, naj vse napiše. To je ing. Šimeček tudi res storil. Z roko v nemškem jeziku pisan dokument hrani še danes Posavski muzej v Brežicah.* S. Brodar je poročilo prepisal zase in prepisu kasneje dodal še pet dopolnil s pripombo, da jih je pripisal po ponovnem razgovoru s Šimečkom. Naslov se glasi: *Skizze über einen Besuch im Quellengebiet der Kulpa im Jahre 1889 oder 1890*. Tekst pravi na začetku: *Die Kulpa-Quelle. Ca 3—4 m über der Kulpaquelle ist ein Eingang in die Quellenhöhle (damals ca 50 cm breit und ca 70 cm hoch), die besteht aus einer Serie von miteinander kommunizierenden Krapfenhöhlen, die in verschiedentlichen Niveaus liegen und verschiedentlich gross sind*. Sledijo hidrografska, speleološka in geološka podatki, ki v naši zvezi niso pomembni. Tudi omenjena dopolnila so take narave. Potem pa pravi dalje: *Unter anderem fand ich in einer der vorderen Höhlen rotbraune Streifen an der Wand, die ich anfänglich als dünne Galmei-Ausbisstreifen betrachtete, bei näherer Besichtigung waren es unterbrochene Konturen einer mächtigen Tiergestalt mit fast bis zur Höhlensohle reichenden Stosszähnen, die wahrscheinlich einen Mammut darstellen. Von dem Gesehenen habe ich meinem Freund Ing. Hans Putick, der damals in Gottschee tätig war (erzählt). Meine Absicht die Kulpaquelle nochmals zu besichtigen wurde durch meine Abberufung vereitelt*. V zadnjem odstavku je še en važen podatek: *Der Eingang bzw. Zugang in diese Höhlen ist nur zur Zeit der Dürre möglich*. Na koncu je datum: Videm-Krško, November 1937 in njegov podpis.

Jamske slikarije so znane le iz ozko omejenega območja zahodne Evrope. Od tam proti vzhodu jamske skalne stenske umetnosti ni. Takrat (leta 1937) še niso bile odkrite jamske slike na Uralu. Ne glede na ta daljna odkritja pa do danes ostaja dejstvo, da v Srednji Evropi poslikanih jam ni. Že odkritje samo bi torej bilo zanimivo in privlačno, nedvomno pa bi bil tudi znanstveni interes zelo velik. Mlajši paleolitik je bil takrat v naših krajih že odkrit v Potočki zijalki in sled iste kulture v Gorskem Kotarju. Vendar je ta kultura prestara, da bi ji lahko pripisali barvno slikarijo, ki kaže na nekoliko mlajšo dobo. Poleg kulturnega pomena bi seveda umetnina sama bila dovolj interesantna.

Ker je torej podatek presenetljiv in skoro neverjeten, nam takoj pride na misel, da gre morda za potegavščino, vendar je med pripovedjo in odkritjem (1889 oder 1890) preteklo skoraj pol stoletja in ni jasno, zakaj bi Šimeček tako dolgo čakal, da svojo »najdbo« razglasi. Da bi si zgodbo kar trenutno izmislil, je nemogoče, saj ni mogel vnaprej vedeti, da bo prišel v stik z S. Brodarjem. Tudi omemba Hansa Putika daje videz resničnosti. Stavek, da je najprej mislil, da so alge in šele potem videl, da gre za veliko žival, potrjuje resničnost. Če bi si stvar izmislil, bi te fineše gotovo ne dodal. Slika je morala biti zelo dobro izdelana in tudi dobro ohranjena, da jo je lahko nekdo, ki je na takem mestu nikakor ni mogel pričakovati, spoznal za sliko.

* Muzej mi je dal na razpolago ves arhiv o tej zadevi in se mu za prijaznost lepo zahvaljujem.

Ni torej čudno, da je S. Brodar takoj začel delati na tem, da bi se jama z mamutom našla. Ohranjena je obsežna korespondenca med S. Brodarjem in takratnim zdravnikom v Sevnici dr. D. Mušičem, ki se je zelo zanimal za raziskovanja stare kamene dobe in bil vedno pripravljen pomagati. Sodeloval je tudi dr. A. Šerko jun. in drugi. Takrat je bil v Krškem tudi neki O. Auman, ki se je zelo trudil, da bi prišel v muzejsko službo in računali so tudi na njegovo sodelovanje. Iz ohranjene korespondence bi bila možna precej podrobna rekonstrukcija dogodkov, vendar ne bi k rešitvi problema ničesar prispevala, zato navedimo samo najvažnejše. S. Brodar je bil dvakrat v območju izvira Kolpe. Enkrat sam in je pregledal okolico izvira Kolpe in dolino Čabranke do njenega izvira. Drugič pa z ekipo Društva za raziskovanje jam, ki je pod vodstvom A. Šerka izmerila izvir. Iskal je tudi Auman, ki je ves teden (od 13. do 20. VIII. 1938) pregledoval dolino Kolpe. Njegovo poročilo je (najbrž) dr. Mušič poslal S. Brodarju in se hrani med Brodarjevo korespondenco. Vse iskanje je bilo zaman, jame niso našli. Oznaka »pri izviru« je presplošna in ne daje dovolj opore, zlasti ker je možno pojem izvira raztegniti na širše območje in pride v poštev tudi izvir Čabranke. A. Šerko (v pismu z dne 25. IX. 1938) dopušča celó možnost, da gre za kak drug izvir, ki ga Šimeček (seveda zaradi starosti, op. pisca) zamenjuje s Kolpo. Kmalu je prišla vojna in onemogočila vsakršno dejavnost. Po osvoboditvi se je raziskovalno delo usmerilo predvsem na Primorsko in so morale druge slovenske pokrajine in drugi problemi začasno počakati.

Izvir Kolpe je sicer blizu slovenske meje, vendar pa na hrvaškem ozemlju, in verjetnost, da je iskana jama na Hrvatskem, je zelo velika. Zato je S. Brodar že pred leti opozoril zagrebškega raziskovalca Mirka Maleza na to zadevo. Če je on kaj ukrenil, ni znano.

Ekipo, ki je delala v Ciganski jami, so sestavljali pretežno dijaki kočevske gimnazije. Med delom sem jim med drugim povedal tudi to zgodbo. Začeli so se zanimati in so sklenili, da bodo šli jamo iskat. Vendar tudi to prizadevanje ni rodilo sadov. Pri tem je bilo veliko govora o zanimivosti in pomembnosti take najdbe, o avtentičnosti in tehtnosti podatka in s tem v zvezi o možnosti in verjetnosti uspeha pri iskanju, o kraških posebnostih in še marsikaj. Končno sem se odločil, da grem tudi sam tja, ne toliko, da bi uspel najti kar drugi niso mogli, temveč zato, da bi spoznal pokrajino. Težko je namreč dojemati podrobnosti pripovedovanja, če sam ne poznaš krajev za katere gre. Dne 14. aprila 1976 smo z I. Turkom in J. Dirjecem obiskali izvir in preiskali tudi okolico. Mimogrede naj še omenim, da je postala po odkritju Ciganske jame, ki dokazuje poselitev tega predela v kasnejših fazah mlajšega paleolitika, možnost obstoja barvne jamske slikarije verjetnejša.

Izvir Kolpe se precej razlikuje od običajnega izvira. Na koncu doline je pod strmimi skalnimi stenami manjše jezerce, iz katerega se voda preliva in odteka. Podzemni dotok v jezerce je tako močan, da odtok ni nezaten potoček, ampak lahko Kolpo že na samem začetku označimo kot reko. Jezerce ima vsaj občasno tudi površinski dotok iz majhne jame, katere strop se pa kmalu tako zniža, da nismo mogli nikamor naprej. To jezerce torej velja za izvir Kolpe. Če upoštevamo velikost jezerca in dolžino njegovega brega, postane podatek 3—4 m nad izvirov zelo nejasen. Ko smo preiskali breg jezerca,

smo našli mnogo mest, kjer bi se dala slutiti odprtina. Toda tudi povsod tam, kjer se nič ne vidi, je lahko skrit vhod, kajti majhen kot naj bi bil (50×70 cm) se lahko zelo hitro zapre.

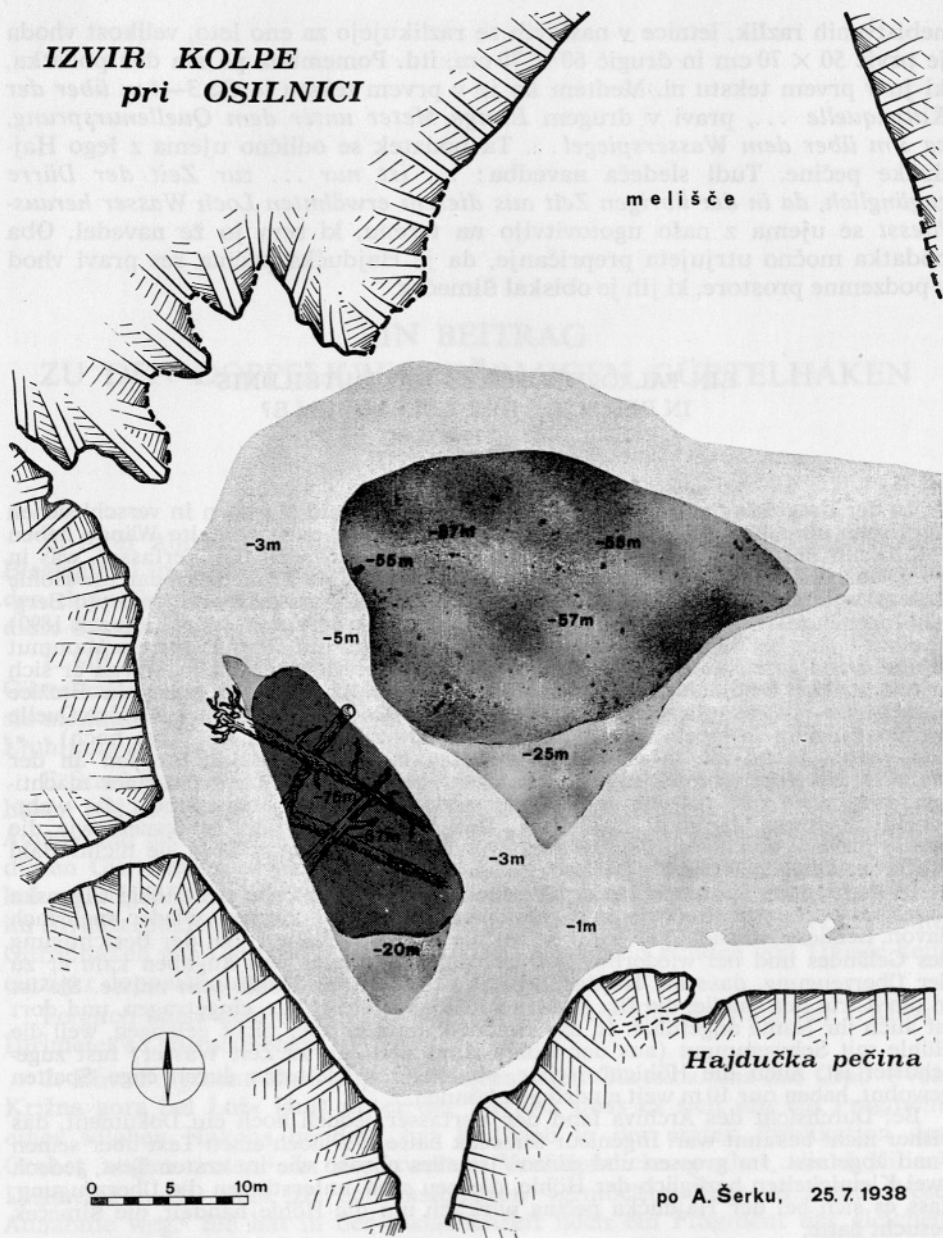
Običajen izvir je bolj ali manj točka in bi podatek 3—4 m nad izvirom mesto zelo natančno določal. Zato so jemali v pošte v tudi možnost, da ne gre za glavni izvir Kolpe, ampak za katerega od drugih manjših v bližini glavnega izvira. Naš obhod te možnosti ni potrdil. Možnost, da pod izvirom Kolpe razumemo celotno območje ob vodi navzgor od Osilnice, torej tudi izvire Čabranke, obstaja bolj teoretično, saj je praktično iskanje že pred vojno pokazalo, da to ne vodi nikamor. Sploh brezupno bi bilo iskanje v primeru, da je Šimeček zamenjal izvire.

Kot je razvidno iz rečenega, se vrtimo okoli razlage, kaj in kje naj bi bil izvir. Poleg navedenih možnosti obstaja še ena razlaga, ki doslej še ni bila upoštevana. Na načrtu A. Šerka (kolikor mi je znano, ima kopijo tega načrta tudi Jamarska zveza Slovenije) je naslov: Izvor Kupe pri Osilnici in datum 24. VII. 1938. Spodaj desno pa stoji: V Ljubljani 25. VII. 1938 in njegov podpis. Iz datumov sledi, da ga je narisal takoj naslednji dan po ekskurziji. Globina jezerca je od 3 do 5 m, sta pa dobro vidni dve temnejši lisi, kjer je voda znatno globlja. Šerko je narisal tudi prerez, na katerem vidimo, da je večji lonec globok 57 m, manjši pa kar 75 m. Iz teh globin prihaja voda na površje, in to je natančno vzeto izvir Kolpe. Tako postane podatek »3—4 metre nad izvirom« bolj konkreten in majhna jama na južnem robu jezerca mu kar dovolj natančno ustreza. To je jama, ki smo jo omenili kot občasen površinski dotok vode. Na načrtu je vrisana in je celó napisano njeno ime: **Hajdučka pečina**. Tudi velikost vhoda, po Šimečku 50×70 cm, ustreza. Podatek, da je vstop možen le v času suše, nas potrjuje v sklepanju, da je Hajdučka pečina prava jama. Voda v jezeru sicer ne more toliko narasti, da bi preplavila vhod v jamo, toda že pri manjšem dvigu gladine voda preplavi nizko obrežje, po katerem se pride do jame. Šimeček sicer ne navaja izrecno, da občasno teče iz jame voda, govori pa o velikih množinah vode v jami.

Hajdučka pečina je po navedenem zelo verjetno jama, v kateri je bil Šimeček. Kakor sem že omenil, pri našem obisku nismo mogli prodreti vanjo. Zato sem se obrnil na jamarje, ki so vajeni prodirati skozi ozke špranje. Dvakrat so poskušali izsiliti prehod, toda ni šlo. Prodreti se je dalo le približno 10 m daleč, potem pa se strop in tla toliko stisneta, da je treba odnehati. Za nadaljnje prodiranje bi bilo treba odkopavati zgornjo plast sedimentov. Najdb sicer ni pričakovati, saj gre verjetno za vodne sedimente, toda ker je jama na ozemlju druge republike, smo se kakršnemukoli kopanju odrekli. Več z naše strani ni bilo moč storiti in je treba kontrolo Šimečkovih podatkov prepustiti bodočnosti.

V arhivu Posavskega muzeja, ki sem ga potreboval, da sem še enkrat preveril originalno Šimečkovo poročilo, sem nepričakovano naletel na dokument, ki je bil doslej neznan. Datiran s 24. III. 1939 obstaja še en zapis ing. Šimečka o jami pri izviru Kolpe. Najverjetneje je pripravil Šimečka do ponovnega zapisa zgoraj omenjeni Auman. S. Brodar je takrat že zapuščal Celje (preselil se je junija 1939), in ga ta podatek ni nikoli dosegel, saj se je tudi že bližala vojna, ki je onemogočila vsako dejavnost. Naslov drugega

IZVIR KOLPE pri OSILNICI

zapisa se glasi: *Erinnerungen des Herrn Ing. Julius Šimeček aus den Jahren 1890—1891 über einen Besuch im Quellgebiet der Kulpa.* Vsebinska je ista kakor v prvem zapisu in tudi pripovedovanje teče zelo podobno. Je nekaj

nebstvenih razlik, letnice v naslovih se razlikujejo za eno leto, velikost vhoda je prvič 50 × 70 cm in drugič 60 × 70 cm, itd. Pomembna pa sta dva podatka, ki ju v prvem tekstu ni. Medtem ko je v prvem tekstu le *Ca 3—4 m über der Kulpaquelle ...*, pravi v drugem *Einige Meter unter dem Quellenursprung, ca 3 m über dem Wasserspiegel...* Ta podatek se odlično ujema z lego Hajdučke pečine. Tudi sledeča navedba: *... ist nur ... zur Zeit der Dürre zugänglich, da in der übrigen Zeit aus diesem erwähnten Loch Wasser herausfließt* se ujema z našo ugotovitvijo na terenu, ki sem jo že navedel. Oba podatka močno utrjujeta prepričanje, da je Hajdučka pečina res pravi vhod v podzemne prostore, ki jih je obiskal Šimeček.

EIN PALÄOLITHISCHES MAMMUTBILDNIS IN DER NÄHE DER KOLPA-QUELLE?

Zusammenfassung

In der Umgebung von Kočevje ist unter dem Volk ein Märchen in verschiedenen Versionen über eine wunderbare Höhle verbreitet, die auch bemalte Wände haben soll. Damit die Phantasie nicht allzusehr wuchert, beschreibt der Verfasser, was in Wirklichkeit an der Sache ist. Im Jahre 1937 untersuchte Prof. S. Brodar die Höhle Ajdovska jama bei Krško. Er kam dabei in Berührung mit dem pensionierten Bergbau-Ingenieur J. Šimeček. Dieser sagte ihm, dass er vor vielen Jahren (gegen 1890) in einer Höhle bei der Kolpa-Quelle gewesen sei, in der mit roter Farbe ein Mammut an die Wand gezeichnet war. S. Brodar bat ihn, alles aufzuschreiben, woran er sich erinnerte. Der Originaltext von Šimeček ist heute im Posavski muzej in Brežice aufbewahrt. Unter anderem ist dort zu lesen: »Ca 3—4 m über der Kulpa-Quelle ist ein Eingang in Quelhöhle (damals ca 50 cm breit und ca 70 cm hoch)...«, und weiter, »fand ich in einer der vorderen Höhlen rotbraune Streifen an der Wand... bei näherer Besichtigung waren es unterbrochene Konturen einer mächtigen Tiergestalt mit fast bis zur Höhlensohle reichenden Stosszähnen, die wahrscheinlich einen Mammut darstellen«. Der Verfasser beschreibt ferner, wie die Höhle bisher gesucht wurde. Die Mühe war vergeblich, man fand sie nicht. Bald brach der Krieg aus, und die Sache geriet in Vergessenheit.

In den letzten Jahren hörte der Verfasser beim Erforschen der Höhle Ciganska jama in Zeljne bei Kočevje in Gesprächen mit Einheimischen wieder mehrfach davon. Schliesslich suchte er sogar selbst die Kolpa-Quelle auf. Bei der Besichtigung des Geländes und bei wiederholter Durchsicht der bekannten Angaben kam er zu der Überzeugung, dass die Hajdučka pečina die richtige Höhle sein müsse. Sie ist in die Karte der Quelle, die Dr. A. Šerko 1938 angefertigt hat, eingetragen, und dort ist auch ihr Name angeführt. In das Innere konnte er aber nicht gelangen, weil die Höhle mit Schwemmgut (aus der Höhle rinnt von Zeit zu Zeit Wasser) fast zugeschüttet ist. Auch die Höhlenforscher, obwohl des Kletterns durch enge Spalten gewohnt, haben nur 10 m weit eindringen können.

Bei Durchsicht des Archivs fand der Verfasser jedoch noch ein Dokument, das bisher nicht bekannt war. Ingenieur Šimeček hatte 1939 noch einen Text über seinen Fund abgefasst. Im grossen und ganzen ist alles ebenso wie im ersten Text, jedoch zwei Kleinigkeiten bezüglich der Höhle, die neu sind, unterstützen die Überzeugung, dass es sich bei der Hajdučka pečina wirklich um die Höhle handelt, die Šimeček besucht hatte.